Kleszcze

Wielu z nas, na co dzień korzysta z różnych aktywności na świeżym powietrzu, nie będąc świadomymi zagrożeń i niebezpieczeństw, występujących w środowisku naturalnym.

Co to jest kleszcz?

Kleszcze są pajęczakami z podgromady *Acari* - roztoczy. Do tej pory oznaczono niemal 800 gatunków z czego w Polsce występuje 20. Najczęściej spotykanym z nich jest kleszcz pospolity, zwany również pastwiskowym (*Ixodes ricinus*) i to właśnie on jest w naszym kraju głównym źródłem boreliozy.

Co ciekawe kleszcze najczęściej bytują nie w lasach, ale na obszarach przejściowych między dwoma różnymi typami roślinności takich jak graniczące z łąkami obrzeża lasów mieszanych, śródleśne polany, zagajniki, brzegi rzek i stawów, pogranicza lasów liściastych i iglastych. Jeżeli chodzi o lasy, kleszcze wybierają głównie liściaste, zasiedlają również lasy iglaste z bogatym poszyciem. Kleszcze spotkać można również w miastach, występują licznie w parkach i terenach zielonych na obrzeżach osiedli. W oczekiwaniu na swojego żywiciela przesiadują na końcach lub spodniej stronie liści czy na gałęziach.

Kleszcze to krwiopijne pajęczaki, które przenoszą wiele patogenów (wirusy, riketsje, bakterie, pierwotniaki) wywołujących choroby niebezpieczne dla ludzi i zwierząt. Są to m. in. krętki *Borrelia*

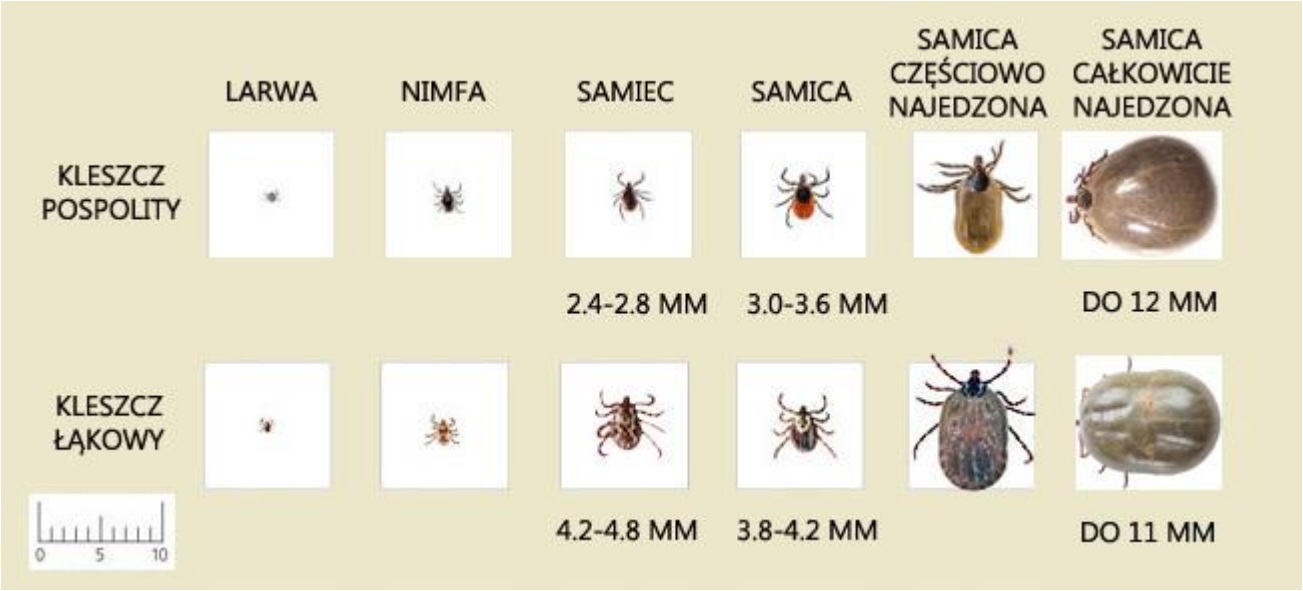

burgdorferi, będące przyczyną boreliozy, wirusy wywołujące odkleszczowe zapalenie mózgu, czy też pierwotniaki *Babesia canis*, będące przyczyną babeszjozy psów.

Cykl rozwojowy kleszcza pospolitego trwa dwa lata i obejmuje trzy stadia rozwojowe – od larwy (wielkości ok. 0,8-0,9 mm), poprzez nimfę (1-1,5 mm) aż do postaci dorosłej (2-3 mm samiec i do 5 mm samica). Chociaż występują cztery postacie rozwojowe kleszcza (jaja, larwa, nimfa i postać dorosła) głównymi wektorami boreliozy nie są osobniki dorosłe, ale nimfy. Nimfa bardzo skutecznie przenosi krętki Borrelii, ponieważ jest niewielkich rozmiarów - osiąga wielkość ziarnka piasku oraz kolor - jest niemal przezroczysta. Te cechy sprawiają, że często pozostaje przez nas niezauważona. Trzeba zachować szczególną ostrożność w maju i czerwcu, na które to właśnie przypada okres aktywności nimf.

Na każdym etapie rozwoju do przetrwania jest mu niezbędny posiłek z krwi, dlatego szuka swojego żywiciela. Głodna dorosła samica może wypić ok 4 ml. krwi, powiększając swoją objętość 200 krotnie. Na ludzkiej skórze najczęściej jest dość słabo widoczne, jednak wyglądem przypomina wypukły, czarny łepek od szpilki z małymi odnóżami.

Kleszcz po znalezieniu się na ciele ofiary dość długo poszukuje dogodnego miejsca do wkłucia. Ukłucie kleszcza jest bezbolesne, ponieważ jego ślina zawiera substancje chemiczne o działaniu znieczulającym. Kleszcz o ile nie zostanie usunięty z powierzchni ciała, pozostaje przyssany i może pobierać krew przez

5 do 14 dni.

Okres aktywności i miejsca występowania kleszczy.

Aktywność kleszczy rozpoczyna się wiosną, kiedy gleba osiąga temperaturę 5-7°C i kończy się, kiedy średnia temperatura powietrza spada poniżej 5°C. Jednak łagodne zimy powodują, że kleszcze mogą być aktywne przez cały rok, a do przekazania człowiekowi chorobotwórczych patogenów może dojść nawet zimą.

Bez porcji świeżej krwi mogą przetrwać nawet 3 lata. Jeśli znajdą się w mieszkaniu, mogą przetrwać kilka dni. W zamrażalniku, w temperaturze -8°C, połowa kleszczy pozostaje żywa po 24 godzinach. Dopiero temperatura poniżej -20°C powoduje ich umieranie.

Kleszcze można złapać wszędzie tam, gdzie jest ciepło, wilgotno, gdzie występują niewysokie drzewa, krzaki, trawy, czyli ścieżki w lesie, polany, parki miejskie, okolice jezior i rzek, ale także nasze miejskie ogrody. Często też przemieszczają się na swoich ofiarach, dlatego też najbezpieczniej będzie założyć, że kleszcze możemy spotkać wszędzie. Nie jest prawdą, że kleszcze żyją na drzewach i „skaczą" na przechodzących żywicieli. Maksymalna wysokość bytowania kleszcza i czyhania na ofiarę to 1,5m. Przebywają najczęściej na spodniej stronie liści, na końcach traw, na gałęziach, w pobliżu ścieżek, skąd są mechanicznie ściągane przez żywiciela. Kleszcz wyczuwa z dość dużej odległości zapach (zwłaszcza pot a w nim kwas mlekowy, występujący po intensywnym wysiłku fizycznym), ciepło i wydychany dwutlenek węgla. Kiedy wyczuje ofiarę, wchodzi na nią i zaczyna wędrówkę po ubraniu i ciele, w poszukiwaniu ciepłych, miękkich, wilgotnych, delikatnych i dobrze ukrwionych miejsc naszej skóry.

Należy pamiętać, że po powrocie ze spaceru z miejsc, gdzie szczególnie byliśmy narażeni na „złapanie" kleszcza, koniecznie powinniśmy sprawdzić swoje ciało. A ubrania, w których spacerowaliśmy zdjąć i wrzucić do pralki.

Choroby przenoszone przez kleszcze.

Szacuje się, że co 3 kleszcz jest zarażony patogenami chorobotwórczymi. Badania pokazują jednak, że odsetek zakażonych lub zarażonych kleszczy może być lokalnie znacznie wyższy, jak w Puszczy Niepołomickiej, gdzie ok. 60 proc. kleszczy jest nosicielami patogenów wywołujących anaplazmozę babeszjozę, a kilka proc. także boreliozę.

Ryzyko ukąszenia przez kleszcza

Najmniejsze ryzyko ukąszenia istnieje ze strony larw kleszczy, które preferują śpiące w norach gryzonie, pełzające w trawie gady oraz gniazdujące na ziemi ptaki.

Jeśli chodzi o ryzyko ukąszenia człowieka, to najbardziej agresywnym stadium rozwojowym kleszczy jest nimfa, ze względu na umiejętność wykonywania długich skoków, dlatego najwięcej przypadków ukąszeń przez kleszcze notuje się w okresie żerowania nimf, tj. od maja do sierpnia.

Nimfy najczęściej polują na swoje ofiary tam, gdzie my często przechodzimy, przebywając na łonie natury. Są to porośnięte wysokimi trawami obszary przejściowe między dwoma różnymi typami roślinności, takie jak skraj lasu, brzeg rzeki, stawu lub jeziora.

Stosunkowo rzadko ludzie kąsani są przez osobniki dorosłe, które na swe ofiary spadają z gałęzi wysokich krzewów, najczęściej leszczyny i czarnego bzu.

Ukąszenie przez kleszcza

Przypadkowymi ofiarami kleszczy bywają ludzie. Typowymi miejscami ukłucia człowieka przez kleszcze są okolice głowy, uszu, zgięcia dużych stawów, ręce i stopy.

Momentu nakłucia skóry ani wżynania się ryjkowatego narządu gębowego w głąb ciała z reguły nie czujemy, ponieważ kleszcz wpuszcza do rany ślinę zawierającą specjalne substancje znieczulające. Dlatego wykrycie kleszcza wgryzionego w skórę następuje stosunkowo późno, bo dopiero po znacznym zwiększeniu jego wymiarów w następstwie opicia się krwi.

Jak usunąć kleszcza

Gdy znajdziemy na skórze kleszcza, nie wpadajmy w panikę, gdyż w panice możemy narobić więcej szkód niż pożytku. Kilka czy kilkanaście minut trwania kleszcza w skórze nie robi istotnej różnicy.

Kleszcza nie wolno wyciągać palcami, przyciskać, zgniatać, wykręcać, polewać olejem, alkoholem, jodyną, wodą utlenioną czy innymi środkami dezynfekującymi ani przypalać go lub razić prądem, bowiem poddany tym zabiegom kleszcz dojdzie do wniosku, że zbyt słabo znieczulił ranę, więc będzie wpuszczał do niej coraz więcej śliny, a wraz z nią zarazki, których jest nosicielem.

Do usuwania kleszcza zawsze należy użyć jakiegoś narzędzia. Najczęściej używa się do tego pęsety. Nie wolno chwytać nią tułowia kleszcza, lecz należy podłożyć ją pod jego tułów tak, żeby szczęki pęsety objęły jedynie główkę kleszcza.

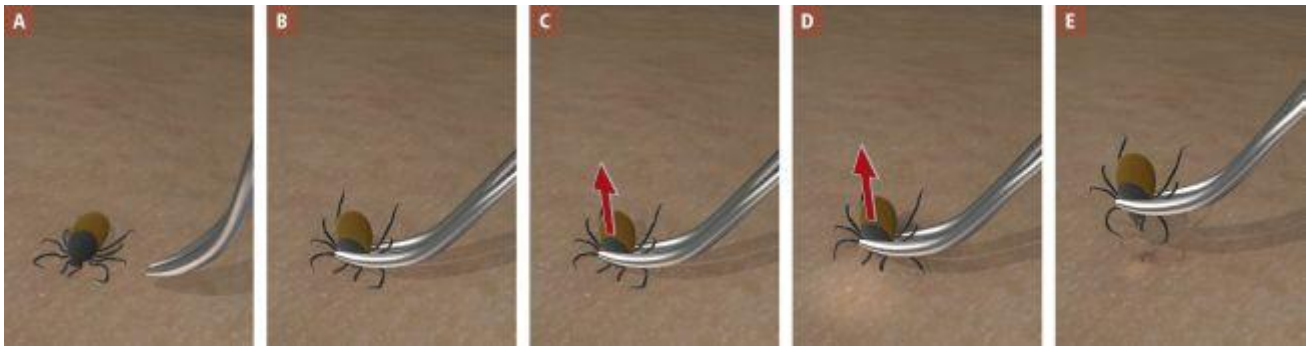

Kleszcza należy wyjmować jednym zdecydowanym ruchem, ale nie gwałtownie, żeby nie oderwać tułowia od główki. Jeśli poczujemy zdecydowany opór, to nie zwiększamy siły naciągu, ale też jej nie zmniejszamy. Czekamy chwilę, aż ząbki narządu gębowego kleszcza zaczną się odhaczać i kleszcz będzie powoli wychodzić. Wówczas znów zwiększamy siłę naciągu, aż do całkowitego usunięcia kleszcza ze skóry i – co istotne – w całości, czyli razem z główką, bo o to w gruncie rzeczy w prawidłowym usuwaniu kleszcza chodzi.

W aptekach dostępne są karty do usuwania kleszczy. Są one wielkości kart kredytowych, więc można je zawsze mieć przy sobie. Na dwóch rogach mają one specjalne wcięcia umożliwiające usunięcie kleszczy każdej wielkości.

Karta do usuwania kleszczy jest o wiele wygodniejsza do stosowania, dzięki czemu bardzo rzadko zdarza się oderwanie główki kleszcza i pozostawienie jej w skórze.

Po usunięciu kleszcza rankę należy odkazić spirytusem salicylowym bądź wodą utlenioną.

Jeśli mimo wszystko dojdzie do oderwania tułowia kleszcza od główki i pozostanie ona w skórze, należy udać się do ambulatorium, w celu jej usunięcia.

Jak kleszcz wybiera ofiarę

Kleszcze nie mają rozwiniętego zmysłu wzroku, a jedynie prymitywne przyoczka, więc nie oceniają ofiary po wyglądzie. Za to posiadają inne, nie do końca poznane zmysły, pozwalające im precyzyjne wybranie odpowiedniego żywiciela. Bo że żywiciel musi być „odpowiedni”, to nie ulega wątpliwości.

Żeby najeść się do syta, kleszcz musi ssać krew ofiary przez kilka dni. A co się stanie, gdy żywiciel zrzuci kleszcza przed zakończeniem uczty? Z jednej strony – niedożywiony nie będzie w stanie przepoczwarzyć się w kolejne stadium, z drugiej strony – obciążony krwią wyssaną dotychczas będzie nieruchawy, a więc niezdolny do zaatakowania kolejnej ofiary. Innymi słowy: kleszcz ma tylko jedną w życiu szansę wybrania odpowiedniego żywiciela. Jeśli źle trafi, niechybnie ginie. Dlatego imperatyw przetrwania gatunku każe kleszczom wybierać ofiary właśnie odpowiednie, a więc osłabione, niedbające o higienę, w tym o usuwanie ze skóry pasożytów.

Zapewne wielu z was widziało, jeśli nie w naturze to przynajmniej na filmach, zwierzęta chore, na których żeruje kilkanaście, a nawet więcej kleszczy. Na pierwszy rzut oka można wyciągnąć mylny wniosek, że to stadny atak kleszczy tak osłabił ofiarę. Tymczasem jest akurat odwrotnie – kleszcze wybrały tę właśnie ofiarę nie dlatego, żeby ją osłabić, lecz dlatego, że była słaba.

Wiele przesłanek pozwala sądzić, iż kleszcze, mimo że praktycznie ślepe, nie atakują na oślep. prawdopodobnie na podstawie powonienia potrafią one wytypować osobniki chore, a więc z ich punktu widzenia spełniające warunki odpowiedniego żywiciela. Nie powinno zatem dziwić, że najczęściej kąsane przez kleszcze są osoby borykające się z jakimiś chorobami. Wniosek stąd, że najskuteczniejszą ochroną przed kleszczami jest po prostu zdrowie.

KLESZCZE MAŁE UKĄSZENIE, DUŻY PROBLEM

DŁUGOŚĆ CIAŁA

Wysysając krew swojej ofiary, mogą zwiększyć masę nawet 100 razy i powiększyć swoje wymiary niemal dziesięciokrotnie.

CYKL ROZWOJOWY

Trwa ok. 2–3 lat, podczas których kleszcz przechodzi trzy stadia rozwojowe. Krew kręgowców jest mu niezbędna do przejścia w kolejną formę. W każdej fazie żywi się zwykle tylko raz, po czym odpada od ofiary i przeobraża się lub składa jaja.

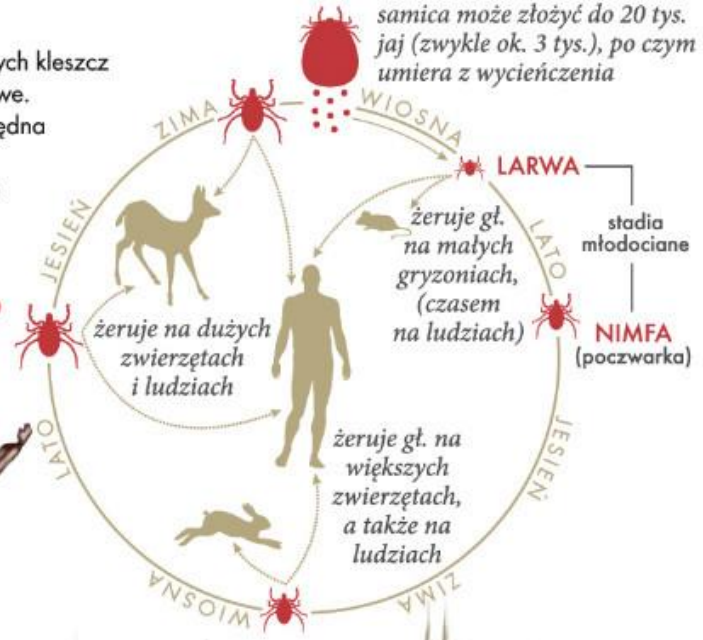

POLOWANIE

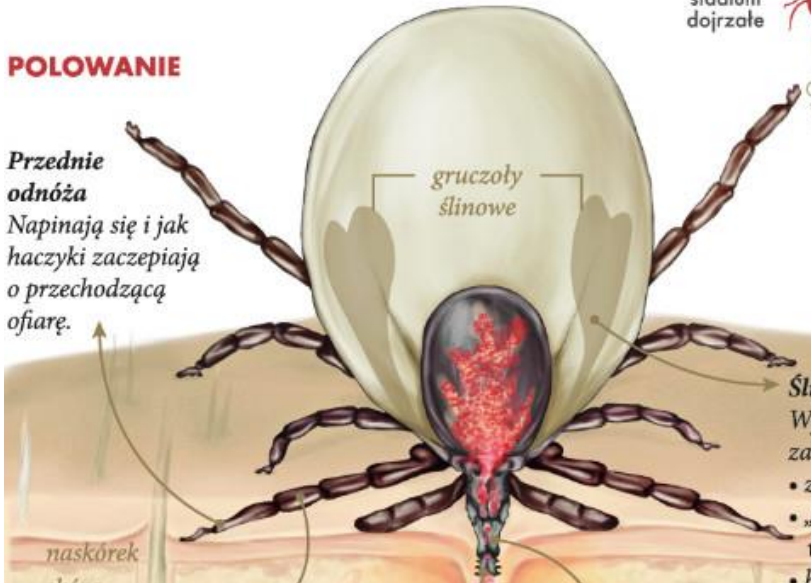

Przednie odnóża
Napinają się i jak haczyki zaczepiają o przechodzącą ofiarę.

Narząd Hallera
Narząd czucia. Wychwytuje zmiany wilgotności, ciepła, składniki potu, stężenie CO_2 czy drgania.

Ryjkowaty aparat gębowy (hypostom)
Przystosowany do ssania płynów, stopniowo wchodzi w głąb skóry. Uzbrojony jest w ząbki pomagające utrzymać się w skórze żywiciela.

Ślina
Wypuszczana do rany zawiera substancje:
- *znieczulające skórę,*
- *„cementujące" hypostom w skórze,*
- *hamujące krzepnięcie krwi i działanie układu odpornościowego.*

Dzięki nim niezauważony kleszcz może spokojnie pożywiać się przez wiele dni.

Nożycowate szczękoczułki
Przecinają skórę żywiciela.

Chorobotwórcze mikroorganizmy
Są wpuszczane do rany razem ze śliną albo wymiocinami (już w trakcie przytwierdzania kleszcza do skóry lub podczas ssania krwi).

Najbardziej niebezpieczne są **stadia młodociane** – pajęczaki są wówczas najtrudniejsze do zauważenia (są małe i niemal przezroczyste).

Pajęczaki są **bardzo odporne** – wytrzymują długie okresy suszy, głodne są w stanie przetrwać w odrętwieniu nawet 800 dni.

W Polsce pora ich największej aktywności to **maj/czerwiec**. Zimą zapadają w letarg.

Kleszcza można „złapać" nawet w lutym. Wystarczy **temperatura +5 °C** by przerwały hibernację.

MITY vs. FAKTY

MIT
Kleszcze żyją tylko w lasach i na terenach wiejskich.

FAKT
Coraz częściej można je spotkać w miastach (parkach, skwerach a nawet w piwnicach).

MIT
Kleszcze czatują tylko na paprociach.

FAKT
Naturalnym środowiskiem kleszczy jest każde delikatnie wilgotne miejsce, w którym występuje roślinność i gryzonie. Atakują głównie na ścieżkach często uczęszczanych przez ludzi i zwierzęta.

MIT
Kleszcze skaczą na ofiary z koron drzew.

FAKT
Pasożyty te nie mają tak silnych nóg jak pchły. Oczekują na żywiciela maks. na wysokości ok. 1 metra. Im są wyżej tym mniejsza szansa na znalezienie potencjalnej ofiary. Czatują na liściach lub źdźbłach traw i przyczepiają się do ludzi i zwierząt, które ocierają się o gałązki roślin.

MIT
Idąc do lasu należy ubierać się na ciemno, gdyż jasne kolory przyciągają kleszcze.

FAKT
Kleszcze są ślepe i nie robi im różnicy kolor ubrania. Do polowania używają zmysłu węchu, tzw. organu Hallera, który znajduje się na pierwszej parze odnóży.

Opracowanie: Polska Grupa Infograficzna

KLESZCZE MAŁE UKĄSZENIE, DUŻY PROBLEM

LEŚNICY ZALECAJĄ

Przed wyjściem do lasu lub parku

Możliwie szczelnie okryj ciało (koszula z długim rękawem, długie spodnie, zakryte buty).

Zastosuj środki przeciw kleszczom dostępne w aptece.

Po powrocie z lasu lub parku

Zdejmij ubranie i wytrzep je. Obejrzyj całe ciało. Kleszcze najczęściej wbijają się w miejsca, gdzie mamy najcieńszy naskórek.

JAK USUNĄĆ KLESZCZA

1.

Jeśli zauważysz wbitego kleszcza, nie smaruj go żadnymi specyfikami, nie przypalaj, nie szarp na boki.

2.

Aby usunąć kleszcza, użyj pensety. Złap go tuż przy skórze. Pociągnij lekko, ale zdecydowanie do góry. Sprawdź, czy został usunięty w całości.

3.

Dokładnie umyj ręce. Zdezynfekuj rankę po ukąszeniu (np. spirytusem). Przez kolejne 30 dni obserwuj miejsce po kleszczu. Pojawienie się kolistego zaczerwienienia natychmiast zgłoś lekarzowi!

LICZBA ZACHOROWAŃ NA BORELIOZĘ W POLSCE (w latach 2000–2014)

MAPA ZAPADALNOŚCI NA BORELIOZĘ

(w 2014 r., na 100 tys. mieszkańców)

Ogółem w Polsce: **36,01**

Zarażone kleszcze, oprócz boreliozy, przenoszą także:

- wirusowe zapalenie mózgu,
- babeszjozę,
- bartonelozę,
- anaplazmozę.

BABESZJOZA

Choroba groźna zwłaszcza dla psów. Zarażony nią pies staje się apatyczny, nie chce jeść, gorączkuje, ma wymioty, biegunkę oraz trudności z oddychaniem.

Źródło: NIZP-PZH

BORELIOZA MITY vs. FAKTY

MIT

Każdy kleszcz przenosi boreliozę.

FAKT

Około 30% kleszczy w Polsce jest nosicielami krętka borelii. Zagrożenia nie wolno jednak bagatelizować.

MIT

Przed boreliozą można się zaszczepić.

FAKT

Istnieje tylko szczepionka przeciwko odkleszczowemu zapaleniu opon mózgowych.

MIT

Już samo wkłucie kleszcza oznacza infekcję.

FAKT

Aby doszło do zakażenia, kleszcz musi pozostawać w skórze 24–48 godzin.

MIT

Pojawiająca się tuż po ukąszeniu zmiana skórna to rumień wędrujący.

FAKT

Rumień o średnicy około 5 cm pojawia się w okresie od 1–2 dni do nawet 3 tygodni po ukąszeniu kleszcza. Nie swędzi. Natychmiastowe zaczerwienienie oznacza reakcję alergiczną lub ślad po ugryzieniu innego owada.

Opracowanie: Polska Grupa Infograficzna